

BARNAMORDSÄRENDEN I FINLAND PÅ 1800-TALET: BEVISNING OCH KVINNORNAS FÖRSVARSTRATEGIER¹

AV KAIJUS ERVASTI

INLEDNING

Både i Norden og också allmänt i Europa har historieforskningens intresse för rättegångsprotokoll ökat under senare år. Själv har jag undersökt barnamordens antal och orsakerna till dem med hjälp av statistik och rättegångsprotokoll från 1800-talets Finland². I denna uppsats diskuteras de ändringar som på 1800-talet inträffade i lagstiftningen och i domstolarnas bevisprövning samt vilken inverkan dessa faktorer hade på barnamorden. Ytterligare granskar jag de försvarsstrategier som kvinnorna använde i rättegången i avsikt att undgå stränga straff. När rättegångsprotokoll utnyttjas som forskningsobjekt måste man först utreda huruvida det skett ändringar i lagstiftning och brottmålsrättegång innan man kan dra några långtgående slutsatser rörande ändringar i antalet mål eller i målens innehåll.

LAGSTIFTNINGEN RÖRANDE BARNAMORD

Med barnamord avses i detta fall dödande av utomäktenskapligt barn i samband med födseln eller genast därefter genom moderns försorg. I Sverige (inkl. Finland) utfärdades de första straffbestämmelserna rörande barnamord på 1600-talet (1655, 1669, 1681). Därefter reglerades frågan i missgerningsbalken i 1734 års lag. I 1600-talets bestämmelser och i 1734 års barnamordsparagraf sägs inget om dödandet, utan gärningen har definierats med hjälp av indicier. Brottförsättningarna för barnamord var enligt missgerningsbalken 16:1 följande: 1. Kvinnan hade blivit gravid utanför äktenskapet. 2. Hon hade inte meddelat om graviditeten före nedkomsten. 3. Hon födde i hemlighet. 4. Hon gömde barnet efter nedkomsten. Ifall dessa brottförsättningar var uppfyllda skulle kvinnan "halshuggas och i båle brännas".

Den 20 januari 1779 utfärdade Gustaf III en förordning som gjorde barnamordsstadgandena mildare. Man åtskiljde de uppsåtliga och oaktsamma gärningsformerna samt införde en separat kriminalisering av fostrets läggande å lönn, endast för uppsåtligt barnamord stadgades dödsstraff. Förordningen från 1779 definierade den oaktsamma gärningen enligt följande: "Nu kan så hända, at foster af grof förseelse och vangömmo, utan uppsåt at dräpa eller befunnit våldsamt tekn ljuter döden, och å lön lägges; straffes ifrån tjugo och tjugofyra par ris, til och med högsta kroppsplikt, samt fängelse och arbete i tukthus, i tu eller flera år..."³. Från slutet av 1700-talet ansågs barnets övergivande och lämnande utan skötsel således i första hand som ett oaktsamt brott och inte som ett uppsåtligt barnamord.

Åren 1866 och 1889 gavs i Finland i samband med strafflagsreformen nya regler rörande barnamordsbrotten. 1 § i 1866 års förordning stadgade: "Har qvinna, som af olovlig beblandelse blifvit hafande, vid födseln eller derefter uppsåtligen dödat sitt foster, dömmes, *ehvad förbrytelsen skedde genom misshandling eller fostrets utsättande, eller genom underlåtenhet*, af det, som till dess bibehållande vid lif var

nödigt, att för barnamord hållas i tukthus från och med fyra till och med tio år..."⁴. Samma regel intogs i 1889 års strafflag. Således ansågs i lagstiftningen barnets lämnande utan vård som en möjlig form av uppsåtligt barnamord från slutet av 1800-talet. Också i strafflagen 1864 i Sverige tillägnade man sig en liknande förändring.⁵

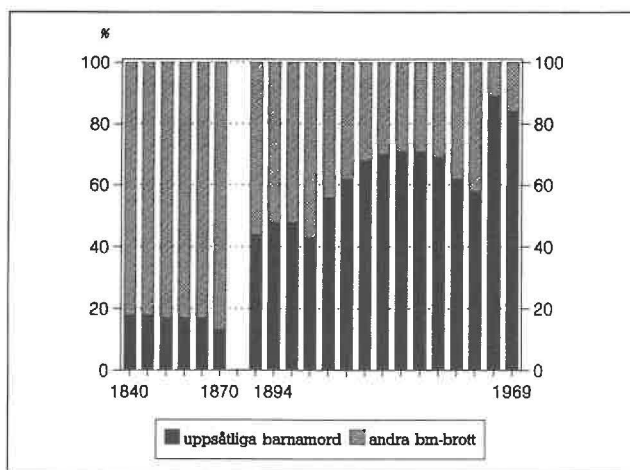
ANTALET DÖMDA FÖR OLIKA TYPER AV BARNAMORD

I medlet av 1800-talet dömdes i Finland årligen omkring femtio kvinnor för barnamordsbrott. Antalet dömda ökade långsamt fram till nödåren 1867-1868, då det rörde sig om nästan hundra fall per år. Sedan minskade antalet något, men förblev på relativt hög nivå – ca åttio fall per år – för att igen stiga över nittio vid tiden för storstrejken (1905). Därefter sjunker antalet stadigt ju närmare våra dagar man kommer.

Under 1800-talet kan inga stora ändringar iaktas beträffande antalet dömda och frikända. Omkring en femtedel av de åtalade frikändes och fyra femtedelar av dem som åtalats blev dömda för barnamordsbrott. Däremot ändras de relativa andelarna mellan de för olika typer av barnamordsbrott dömda sedan 1800-talets lagreformer trätt ikraft. Före reformerna (1866 och 1889) utgjorde den uppsåtliga gärningsformen cirka hälften dömda för uppsåtligt barnamord. Vid sekelskiftet blev cirka hälften dömda för uppsåtligt barnamord. Under 1900-talet blir de uppsåtliga barnamordens andel allt större; på 1960-talet blev över 80 procent av de personer som dömdes för egentliga barnamordsbrott (dvs. barnamordsbrott utom fosterfördrivningar) dömda för uppsåtligt gärningsformen, vilket framgår av nedanstående figur.⁶

Denna utveckling var en följd av samtidigt inträffade förändringar i lagens brottsrekvisit och straffhot samt i bevis teorin och förundersökningen. Fastän förhållandet

Fig. 1. Andel av uppsåtliga barnamord av alla egentliga barnamordsbrott 1840-1870 och 1894-1869.

mellan de olika barnamordsbrotten ändras återspeglar detta ingen faktisk ändring i brottens karaktär. Kategoriseringen av barnamordsbrotten uttrycker närmast vilken bevisning som räckt till för fällande dom och inte vad som verkligen har hänt.

BEVISNINGEN I RÄTTEGÅNGEN

1734 års lag krävde för fällande dom s.k. fullt bevis. Enligt RB 17:29 utgjorde två vittnen fullt bevis och RB 17:36 stadgade att erkänd sak var bevisad. I sådana brottmål, som ledde till dödsstraff, fick fällande dom inte ges med mindre omständigheterna stödde erkännandet. Dessa bestämmelser utgjorde ett uttryck för den s.k. legala bevis teorin som togs i bruk i Sverige (inkl. Finland). Först år 1948 övergick man i Finland på lagnivå till den s.k. fria bevisprövningen. Enligt denna hade domstolarna fri prövningsrätt beträffande det värde som bevismaterialet skulle tillmätas. I praxis hade dock redan på 1800-talet den fria bevisprövningen fått fotfäste.⁷ Det är ingalunda klart hur domstolarna i praktiken tolkade bevisreglerna. Det finns inga uppgifter om när man ansåg ett givet erkännande som giltigt eller vilken typ av ögonvittnesberättelse som godtogs som bevis för det påstådda brottet.

Överhuvudtaget kan man märka att den i många avseenden avvikande regleringen av barnamorden rätt långt var en följd av svårigheterna att skaffa bevis rörande dessa brott. Redan i 1655 års edikt motiverades barnamordsreglerna med att "sådana personer, som thenne missgärningen begåå, aldrig eller sellan willie bekänna, eller tillstå mordet, utan föregifwa fostret antingen wara otidigt, för, i eller strax efter födzeln, af hwariehanda annan orsak, utan theras förwållande dödt blifwit..."⁸. Det fanns sällan ögonvittnen till dödandet av barnet, varför avsaknaden av specialreglering skulle ha lett till att man kunnat döma endast den som erkände sin gärning. Samtidigt förelåg en risk att en dylik lagstiftning ledde till att oskyldiga dömdes.

Rättegångsprotokolen från början av 1800-talet ger vid handen att gärningarna ansågs som uppsåtliga när kvinnan hade erkänt brottet eller när barnet hade blivit utsatt för omfattande våldshandlingar. Det sägs ofta i rättegångsprotokollen att man sannolikt kan misstänka att kvinnan uppsåtligen dödat sitt barn, men eftersom hon envist förnekat detta och det saknades tillräcklig bevisning dömdes hon enbart för att "hafva genom grof förseelse och vangömmo förorsakat sitt fosters död" till tukthus. Vid fostrets läggande å lönn var det däremot osäkert huruvida barnet dödat av någon utomstående. Kvinnan dömdes för fostrets läggande å lönn när barnet enligt obduktionsprotokollen hade varit dödfött eller en prematur men även när barnets kropp inte kunnat hittas. Det verkar som om allt flera kvinnor mot slutet av 1800-talet skulle ha dömts för uppsåtligt barnamord även i sådana fall när kvinnan inte erkänt gärningen och det var oklart i vilken mån hon direkt var ansvarig för barnets död.

De flesta erkännandena gavs inför rätta. I några fall hade kvinnan erkänt gärningen endera i förundersökningen för länsmannen eller i annat sammanhang för andra människor men förnekat erkännandet i rätten. Också i dylika fall ansågs erkännandet giltigt och kvinnan dömdes för uppsåtligt barnamord.

Vittnen hördes i regel för att utreda om kvinnan hade haft ett otillåtet sexualförhållande, om hun blivit gravid, om hon dolt sin graviditet och om hon gömt barnets

kropp. Majoriteten av vittnena utgjordes av det egna husfolket men även vittnen från närliggande trakter hördes. Speciellt när barnets kropp inte alls kunde hittas spelade vittnena en avgörande roll. Ifall kvinnan förnekade att hon skulle ha varit gravid mjölkades i regel hennes bröst på försorg av någon barnmorska eller andra pålitliga kvinnor. Ofta erkände kvinnorna efter mjölkandet att de fött, varefter byborna ofta försökte genom påtryckning få kvinnan att erkänna att hon dödat barnet. I rättegången redogjorde vittnena för huruvida det ur kvinnans bröst vid mjölkningen kommit mjölk. Enbart med stöd av vittnesberättelserna och i avsaknad av erkännande eller obduktion dömdes kvinnorna högst för fostrets läggande å lönn eller så frikändes de helt.

Det viktigaste bevismedlet på 1800-talet utgjordes av obduktionsprotokoll, vilka rätten inte under tidigare sekel hade haft tillgång till. Obduktionsprotokollen från 1800-talet var dock inte helt pålitliga. Mot slutet av seklet kan man klart märka att deras kvalité förbättrades. Obduktionen blev ett allt viktigare bevismedel i barnamordsmålen och den hade en central betydelse för gränsdragningen mellan de olika brottsrekvisiten.

KVINNORNAS FÖRSVARSTRATEGIER

Kvinnorna hävdade ofta under rättegången att barnet varit dödfött eller i samband med förlossningen fallit i marken och därigenom erhållit skador. Barnet påstods också ha skadats när modern försökte hjälpa ut det. Kvinnorna berättade i många fall att de hade förlorat medvetandet vid förlossningen och vid uppvaknandet märkt att barnet avlidit. Ibland erkände dock modern att barnet fötts levande när obduktionsrapporten färdigställdes. Uppenbarligen i syfte att undvika åtal för uppsåtligt barnamord hävdade kvinnorna i många fall att barnet dött medan de befann sig i medveten tillstånd. Det var även vanligt med påståenden om att nedkomsten skett i ensamhet, eftersom den kommit så plötsligt att man inte hunnit kalla på hjälp. Kvinnorna påstod även ofta att de fått missfall eller endast fött en "blodig massa". När barnets kropp hittades visade sig påståendet i regel sakna grund.

Utgående från rättegångsprotokollen verkar det som om kvinnorna skulle ha varit medvetna om rättspraxis och därför valde en försvarsstrategi som skulle komma att ge en dom enligt den mildaste brottsbeskrivningen. Straffets stränghet var ju direkt beroende av brottsrubriceringen. De av kvinnorna framlagde händelseförloppen var också reellt möjliga, varför det är svårt att veta om kvinnan i verkligheten var oskyldig eller om det var fråga om en medveten strategi.⁹

TILL SLUT

Som helhet kan konstateras att rätten moderniserades i Finland på 1800-talet. Detta gällde både lagstiftning och rättspraxis. I allt högre utsträckning övergav man effektänkandet till förmån för en större betoning av skulden. Även åklagerens och den tekniska undersökningens ställning förstärktes. Fällande dom gavs inte längre enbart med stöd av vittnesbevisning; undantag utgjorde här fostrets läggande å lönn. Samtidigt övergick man i allt högre utsträckning från den legala bevisningen till fri

bevisprövning. Samtidigt bör påpekas att de mildare straffen gjorde det onödigt att undvika tillämpning av lagens stränga bestämmelser genom att döma med stöd av något lindrigare brottsrekvisit. Följande rättsfall från åren 1820, 1840 och 1871 återspeglar dessa förändringar:

År 1820 åtalades pigan Eva Lahikainen vid tinget i Kangasniemi för barnamord. Hon hade hemlighållit graviditeten, fött ensam och gömt barnets kropp, men i de efterföljande undersökningarna avslöjats som mor till barnet. Enligt obduktionsprotokollet var barnet fullgånget och hade andats. Barnet hade sår i pannan, vilka hade orsakat dess död. Kvinnan berättade att förlossningen skett helt plötsligt och barnet fallit till marken i samband därmed. Hon dömdes i alla rättsinstanser för "gröfva vangömmo och försummelse i vården om sitt foster" till två års tukthusstraff, spö och kyrkostraff.¹⁰

År 1840 åtalades kaplansdottern Johanna Carolina Ingell vid tinget för Mäntsälä och Borgå socknar för barnamord. Man hade i brunnen hittat en barnkropp och efterforskningar gav vid handen att Johanna fött detta gossebarn. Enligt obduktionsprotokollet var barnet fullgånget och hade andats. Dödsorsaken bedömdes enligt följande: "i följd af... uarktlåenhet att fastbinda... navelsträng och i övrigt om barnet taga nödigt vård aflidit..." Johanna berättade själv att hon trott barnet vara dött och lämnat det på förlossningsplatsen samt följande dag kastat kroppen i brunnen. Både underrätten, hovrätten och senatens justitieavdelning dömdo henne för "grof förseelse och vangömmo af sitt foster" till två års tukthusstraff samt till spö och kyrkostraff.¹¹

År 1871 åtalades inhyseskvinnan Eva Blåt vid tinget i Saarijärvi för barnamord. Hon hade fött ensam och gömt barnets kropp. Hon berättade att hon svimmat och förlorat medvetandet. Efter uppvaknandet hade hon vid sin sida hittat ett nyfött barns döda kropp. Enligt obduktionsprotokollet var barnet fullgånget och hade andats. I protokollet konstaterades: "Hvad som hämmat andedrägten eller hindrat dess fullständighet och sålunda förorsakat fostrets död, kunde icke i stöd av besigtningen med säkerhet bestämmas. Likväl ville det synas som om bristande vård skulle vållat densamma, såframt icke något yttre föremål tilläffentyrs tryckt eller betäckt munnen." Alla rättsinstanser dömdo Eva för uppsåtligt barnamord till tukthus, under- och hovrätten till 8 år och senatens justitieavdelning till 6 år.¹²

Adresse: Rättspolitiska forskningsinstitutet
Helsingfors

Noter:

- 1) Översättningen från finska har gjorts av docent Dan Frände.
- 2) Se Kaijus Ervasti, Barnamordsbrotten i Finland under 1800-talet. *Historisk Tidskrift för Finland* 1/1995, s. 64-84.
- 3) Kongliga förordning angående ändring uti allmänna lagens stadgande i åtskilliga rum; den 20 januari 1779.
- 4) Hans Kejslerliga Majestets nådiga förordning angående barnamord samt fosters fördrifvande och utsättande, så och vissa fall af lägersmål, den 26 november 1866 (27/1866).
- 5) Britt Sandström – Marja Taussi Sjöberg, Ensamma med skammen. *Den utsatta familjen* (Red. Hans Norman). Kristianstad 1983, s. 170-186.
- 6) Uträkningarna grundar sig på uppgifter från prokuratorns berättelser (Senaten, prokuratorsexpedition. Prokuratorns berättelser 1839-1862, Dd 1, 1863-1891 Dd 2 samt tabellbilagor till Prokuratorns berättelser 1843-1890, SEN 1962-1964, RA) och Bidrag till Finlands officiella statistik.
- 7) Se Heikki Pihlajamäki, Evidence, Crime and the Legal Profession. The Emergence of Free Evaluation of Evidence in the Finnish Nineteenth Century Criminal Procedure. Rättshistoriskt bibliotek. Femtiofjärde Bandet. Lund 1997.
- 8) Kongliga Majestets edict om barnamord den 23 februari 1655. Johan Schmedemann, *Kongliga stadgar, förordningar, bref och resolutioner ifrån år 1528 in till 1701. Angående justitiae och executions-åhrender*. Uppsala 1706, s. 299-300.
- 9) Angående kvinnornas försvarsstrategier i barnamordsrättegångar, se även Otto Ulbricht, Kindesmörderinnen vor Gericht. *Mit den Waffen der Justiz* (Hrsg. Andreas Blauert und Gerd Schwerhoff), Frankfurt am Main 1993, s. 54-85.
- 10) Senatens justitiedepartement, SD 78/1820 (RA).
- 11) Senatens justitiedepartement, SD 310/1840 (RA).
- 12) Se Tidskrift utgiven af Juridiska Föreningen i Finland 1873, s. 46-50.